

szerencsétlenségnek, ha a congressus szólna rólunk, de csak is úgy, ha a jogi szempontot nem mellőzné. Hiszen beszéltünk erről! Ezekben a' kis vélemény különbségeken nincs semmi baj, minthogy a' tekintetben biztosak vagyunk, hogy irányunk, a' mi részünkről teendőkre véleményeink teljesen egyeznek. Te sem fognál, ha szóba akarnának hozni, a congressusnál, akadályozólag, titakozólag föllépni, csak hogy megfejtenéd az igaz szempontot. — t. i. a jogit — miből egyedül helyes és üdvös kiindulni. Ugy tudom egyébiránt, hogy honunkban mit sem reménylenek a congressustól, — s épen nem vettem észre, hogy valami memorandum féle irat benyújtását kívánnák. — Én azok közé tartozom, kik épen nem hiszik, hogy való concessiókat akarjon adni Austria, de kik honunkra nézve nem találnának benne veszélyt, ha tenné is, 's kik bármilly uton is lehetetlennek látják a kibékülést honunk és a Habsburgok közt. Az Aristocratia is hú marad, mert a mellett hogy szereti hazáját, tönkre sem akar silányulni, már pedig nincs mód benne, hogy őt Austria tönkre ne silányítsa. S ez így maradand mind végig banque route előtt és banque route után. Mindenből látszik, hogy nagy most hazánkban a lelkesedés, és meglehetősen erélyt mutatnak. Mikor még Cziráki János is Vörösmarty szavait idézi föl a primásnál: „*megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán!*“ — Erdélyben is jól vannak a dolgok. Nő de száz szónak is egy a vége, mondva, hogy nem irok, még is meglehetősen hosszú levelet irtam, mellyet azzal végzek azonban, mivel kezdtem; engedd, hogy mindent megfontolva holnap után válaszoljak csak. Beteg vagyok. Nyomott kedélyi állapotban, nincs semmi különös oka, de hát sóha sem voltam még olly csügedett és olly bégyulladt. Nyavalya; talán elmulik. — Puky a legszívesebben tisztel — mondj kérlek részemről igazán szívből jövő tiszteletet stb.

TELEKI LÁSZLÓ

91.

Genf, 1859 december 14.

TELEKI LÁSZLÓ KOSSUTHNAK AZ OLASZ KIRÁLYNÁL
TEENDŐ LÁTOGATÁSRÓL.

Sk. levél; O. L., N. M. Kossuth-ir

Kedves Barátom,

Utolsó leveletem, azt melyben még időt kértem a gondokodásra, 's ígéretem hogy két nap mulva fogok írni, reményilem vetted. Azólta sokat tépelődtem magamban. — Legjobbnek találom minden hiúságot *fausse-honte*-ot félre téve egészen úgy beszélni a mint érzek, ha bár ez által felőlemi jó véleményed csorbát szenvedne is. Azon igaz barátságnál fogva mi egymáshoz köt, kötelességnek vélem az irányodbani teljes őszinteséget, legyen bár annak következése magamra nézve ártalmas. Én minden tekintetben egyet értek veled. Csupán abban különbözök, hogy én egészen képtelennek tartom magamat azokat elvégezni, miket szíves leveleiddben említsz. Be jó

volna a királyt *mind azokról* meggyőzni! nyert ügyünk volna azonnal. — De én nem tudnám azokat miket emlitesz úgy elérni a mint akarod 's a' mint kellene. — Hiába, nem bízom eléggé magamban, nincs elég erélyem, elszántságom hozzá. Te tudod miért? leginkább azért, mert annyit kellene véle olasz-piemonti politicáról beszélnem, mielőtt azt a' mi ügyünkkel összekötetésbe hozhatnám!! Vedd tekintetben, kedves tisztelt barátom, az én helyzetem szerénységét. Csodálkozhatsz-é, ha attól tartok, hogy engem a király meg nem hallgatna, midőn neki arra nézve adnék tanácsot, hogy miként viselje magát Olaszthonban, 's miként a nagyúr irányában? — Hiszen én előtte merőben ismeretlen vagyok; hihetőleg alig hallott róllam, ha hallott, azt hitte eddigelé bizonyosan, egy személy vagyok Sándorral. És pedig nemde azt a' mi mondani valóm volna, egyetlenegy audientíán kellene elérniem! Nehéz, lehetetlen, hogy ez nekem sikerüljön: Ládd, kedves tisztelt barátom, ha épen kellene illyféle személlyel szóllanom külföldi politicáról, még talán könnyebben tudnám magamat arra határozni el, hogy a' nagy úrral szóljak, mint arra, hogy a királlyal. — A nagy urat ismerem, beszéltem vele, persze hogy már igen régen, de több ízben. Ő szereti, ha a francia politicáról beszélnek előtte, 's aztán, a' sok magasztaláshoz, mindig enged ragasztani valami jó tanácsot. Nem is kap naponta anyi mindenféle utasítást, mint a piemonti király. Ez kap alúlról is, felúlról is, 's olyat mit akaratlanul is el kell fogadnia. Könnyen megunhatta már, ez az unalom könnyen kitörhetne belőle olyankor, midőn a jó tanács ollyaskitől jönne, ki iránt különös respectussal nem tartozik, ki hivatalanul vette magának azt a' szabadságot, hogy neki tanácsával szolgáljon. Ezt hidd el csak az teheti sükerrel a' kinek nagy — világszerte elismert — helyzete van; nincs magyar, ki tehesse, mint csak te egyedül. Neked is — nem mondom, hogy bizonyosan sükerül ilyen föllépés; de lehetséges hogy sükerüljön. Abból a' mit mondok nem következik, hogy mindjárt menj; de mehet más, előkészíteni a dolgot, tapogatódzni. Én Kisst küldeni helyesnek találnám. Csak hogy nem biznám rá, hogy a követendő politicáról szóljon a királlyal, mert őt, hiszem, még kevésbé hallgatná meg a király mint még engemet is. De az üzenetet tőled megvihatné, 's megtudhatná szélszerű-e hogy jöjj? — A mellett, hogy kedve teljék, mondhatna holmi általánosságokat is az olasz és magyar ügy közti szoros rokonságról. — Neki oka van a királlyal beszélni, a' keresztnél fogva, mellyet tőle kapott. Még talán kell is, hogy megköszönje. Ha oda megy, bizonyosan roppantul dicsekedni fog, említeni hogy milly kitüntető leereszkedéssel 's tisztelettel volt iránta a király. Nagy phrasisokat kürtölni, miket ő mondott volna és miket neki válaszoltak volna, melyeknek persze csak tized része is alig lesz igaz. Ő a humbugok embere. Emlékszem még, hogy miket beszélt a herczegről. Mintha őt a Herczeg minden Marschalnak 's minden országlárnak fölébe tette volna. Ő szivarozgatott őherczegségével, a' mig az elő szobában alázatosan várakozott szegény Franciaország — valahányszor sejtette a Herczeg, hogy ő jön hozzá,

mindanyiszor egész Franciaországnak elébe került, stb. stb. Mind ezekre te is tudom szint úgy emlékezel mint én. — Azt is tudod, hogy ő buktatta meg *Carlier*-t, ő vezeti *Thouvenelt* — *connu! connu!* De hát mit árt mind ez, mikor ismerjük az embert? Hadd dicsekedjék. Azt minden esetre tudni fogod általa, mikor leend czélszerű hogy megátogasd a királyt; — ennyi elég nekünk. —

Már most, ha kezemet szívemre téve meg kell neked mondanom, hiszem-e, hogy a királyt és kormányát azokra lehessen birni, miket az ő saját ügye érdekében olly czélszerűknek itélnénk, kénytelen vagyok megvallani — hogy én ilyen eredményt még a te föllépésedtől sem várok, ámbár olly igaz, olly gyönyörű, czáfolhatlan logicával van írva minden, mi e' tárgyról leveledben áll, hogy semmi ellenvetés nem fér hozzá. A' francia azt mondaná reá: *ce n'est pas écrit, c'est buriné.* Az is igaz, hogy dicsőséges volna azon szerep!! — de még is lehet, hogy nem sikerülne, és pedig neki, mint minden királynak annyi vesztetni valója van! — de neki pedig különösen azonkívül a' mit öröklött az is mit nyert.

Hiszem, hogy sok tanácsot, mi Párisból jön, nem szívesen fogad el, még is kéntelennek érzi magát engedni. Azonban ne hidd, hogy nem volnék fölöle kedvező véleménnyel, azzal vagyok; minden királyok közt Ő szerintem a' lehető legjobb. — Csak hogy a királyságnak, a' mint meg van a' maga nimbusa, úgy meg vannak maga áthághatatlan korlátai. Sokra leend képes, ha egyik másik nagy hatmasság által pártotatí, ha valahol rést látand maga előtt, szívesen haladand mindig előre, de arról meg vagyok győződve, hogy nem fogja magát csupán a forradalmi erőre támaszkodva, az egész congressussal ellentétbe tenni. — Attól is féleml talán, hogy a forradalom nem fejtend ki Olaszthonban annyi *nyers* erőt (mert erkölcsi van elég), mint kellene. Ettől megvallom in is félek. Olaszthon nem Magyarország. Nállunk sok tekintetben áll az, hogy *vitam et sanguinem, sed avenam non*, ő róluk pedig megfordítva inkább igaz: *avenam igen, sed vitam et sanguinem non.* Nem reménylém, hogy bármilly erélyel is 240.000 emberből álló sereget teremtsen az olasz függetlenségi harcz, olly rövid idő alatt, mint szükség volna reá.

Azon hatásra nézve is, mellyet az olaszokra egyáltalában, sajtó útján valamint különben, gyakorlandónak vélsz, áll ugyan az, mit a királyi értekeződésről mondtam: nem vagyok képes sikerrel működni e tekintetben sem. Isolálva volnék ott tulajdonképen, az egy Cavourt kivéve nincs egyetlenegy ismerősöm a befolyásos emberek közt. Az én hatásom bárhol is csak édes kevés lehet, de sehol sem lehet kevesebb mint Olaszthonban. Már az is nagy hátrány, hogy nem ismerem a nyelvet. Mennyire nullificálja ez az embert, Olaszthonban létem alatt éreztem. — Ollyan ember kellene ott, minő te vagy — de félek tőlle te is már késő érkezel oda. — Nem tudom vannak é terve a nagyúrnak? meglehet nincsenek, de hát látjuk, hogy ezen tervtelenségnek, ha az, mindenki alárendelte magát. A ki ezt nem akarta, mint Garibaldi, annak el kellett hagyni az ügy szolgálatát.

Ki van már mondva mindenütt, hogy nem preoccupaltatik a' congressus határozata. — Ha jól értettem Buoncompagni delegatioja is csak illy értelemben fogadtatott el. A' minő bizonyosnak hiszem, hogy az ég boltozatja össze nem dől, olly bizonyos előttem az is, hogy Piemont egyedül nem fogja megtámadni Austriát, nem is leszsz ereje (mostanság t. i.) a mivel megtámadhatná. Várni fognak tétlenül és ha sokáig kellend illy provisorius állapotban várniok, okvetlenül lankadni. Azonban meg lehet, hogy a cselszövőknek nem sikerülend kieszközölni az elkergetett fejedelmek számára a színlelt nominális többséget. Isten adja, hogy ne! Azon esetre megerősödhetik Piemont s' az annexio véghez mehet — hiszem később sok reményeket köthetendünk Olaszthonhoz. Jelenleg én csak Európai conjuncturáktól reménylek; attól, hogy a congressus tagjai nem érendenek egyet. Ki tudja, a nagyúrnak talán, épen azért mivel nincs terve, inyére leszsz, ha Austria ott ellenállásra talál. — Mi Piemontnak Austriávali viszonyát illeti, hiszen, úgy tudom, ki van már csinálva, hogy követekkel tisztelendik meg egymást, s desingnálva is vannak már a respectivus követek: Szomorúan folynak ezek a dolgok. Cavourra nézve pedig azt olvastam, hogy sem a ministeriumba nem lép, sem a congressusra nem megy. — Be jó volna a' papismustóli megválás a legatiókban! ez már sükeres orvoslás volna. De tudom, hogy ezt te sem reményled. Nem csak, hogy az abszolút jó kivihetetlen, de meg az sem lehető mi azt úgy közelitené meg, a' mint te olly bölcsen javallod. Nincs reá Olaszthonban ember — én fájdalom így látom a dolgokat. — — Azért még is igen hasznos leend, ha a királlyal találkozzandol, ügyünk szempontjából kívánom ezt, hogy te légy az, ki honunknak vélei összeköttetését föntartod. — Kissre kell visszatérnem, ne hogy félre érts, kérlek, ne értsd őt illető tréfáimat úgy mintha épen ellenszenvvel viseltetném iránta. Hidd, elismerem, hogy vannak jó tulajdonai 's érdemei. Igen; azt is elő hozhatná Kiss a királynak, hogy Austria miként szegte szavát a légio iránt — de nem gondolnád, hogy az ez iránti reclamationnak minden azzal járó lépésekkel együtt francia részről kell történni, mert vele köttetett az egyesség 's a nagyúrnak adott szóban bizva küldtük haza a katonákat. Frankhonra nézve ez, szerintem, böcsületi kérdés. Én is hallottam már, hogy a tiszték besoroztattak, ámbár nem ugyan azon ezrédekben, hol szolgáltak volt és nem mint közlegények, hanem altiszti rangjuk megtartásával. Bövebb tudositást reménylek valakitől, Ezen ügyben talán leginkább Gyuri van érdekelve, de ha kell, felléphetünk mindhárman is. Úgy tegyünk a' mint te legjobbnak és legsükeresebbnek itéled. Kérelmünknek nem lehet több hatása mint ha te egyedül irsz.

Magyar honból naponta jó hírek érkeznek. Mindenki fölvette a magyar öltözetet, férfiak mint nők utcákon s egyházba is úgy járnak mind föl vannak már használva az arany, ezüst csipkék, úgy hogy jelenleg már nem is lehet ilyet Pesten készen kapni, készíttetni kell, hozatni nagyban. A Primási ünnepélyen mind Széchen, mind Jósika [Samu] 's Apponyi is nemzeti alkotmányos toastokat

mondtak, Cziráky János szolt legerélyesebben, háromszor szakította beszédét félbe harsány éljenzés. Rauscher bécsi érsek, ki jelen volt, azt mondta gondolom a primáshoz fordulva, *das ist eine Wühlerei*.

Albrecht főherczeg és Thun a' legnagyobb zavarban voltak. Képzeld csak, még Károlyi Lajos is, kit majdnem felakasztottunk osztrákságáért, hazafi akar lenni (mit mondand reá fia, az osztrák követ és biztos? Mikor a Primás jubileumánál a Főherczeg számára készült emelvény mellé (az egyházban) Thun készült ülni mint minster, kijelentette neki épen Károlyi Lajos, hogy ha ő ül oda, úgy senki nem megy a templomba, és aztán az következett belőle, hogy Apponyi foglalta el a' fő helyet (a főherczeg után) mint Magyarhon volt kancellárja.

Azon kápolnában, melyet a Görgey által kivégeztetett Zichy Odön (Eugène) emlékére építtetett a' kormány Isteni tisztelgetet tartott, melyre a Főherczeg egész kíséretével elment, és mindenki meghívatott, azonban a Zichycsalád néhány tagján kívül csak két egyén jelent meg, az újonnan grófositott Karácsonyi Guidó, másik Szapáry József volt, kormány zsoldjában álló ember, kit mint tudod mindenki megvet. Hallottad, hogy Bissingen velencei kormányzó Ferencz Józseffel annak szükségéről beszélvén, hogy a Velenceieknek nemzeti institutiók adassanak — a császár dühbe jött, kardjához csapott és ordítva felelt neki, hogy a mig hű seregére támaszkodhatik, addig az efféle anti-osztrák tanácsokat megvetéssel utasítja el magától. Bissingen rémülten futott el. — Még sok irni valóm volna — hiába postára kell tennem leveletem mentül elébb, különben elkésem mátol is. — Mondtad, kedves tisztelt barátom, egyik leveledben, hogy a sajtó működések irányáról irni fogsz Jósikának, valamint arról is, miként véled azt a közönség elébe bacsájtandó brochure-t szerkesztendőnek, melly részünkről manifestum helyét pótolandná. Kérlek irj neki erről minden esetre, a dolog őt igen érdekli, és azt hiszem nem igen van különbség az ő véleménye meg a tied közt, de tisztába kell jönnünk az iránt is, egészen. — Gondolod, hogy *anonym*nak kellene ama brochurenak lenni? tehetne ilyen anonym irat hatást?

A mit a soldatescáról beszéltél, arra nézve természetesen egyet értek veled — szintugy arra nézve a mit Gyuriról mondtál. Most bizonyosan látni fogod Gyurit, mert Londonba ment és hihetőleg ott töltendi az egész telet. Nem szoltam vele utolsó leveleidről; czélszerűbbnek véltem azokról hallgatni, miután azok legnagyobb részét úgy sem közölhettem volna vele. —

Mielőtt berekeszteném leveletem, arra kérlek, ne csak ne kételkedj igaz barátságomban, de higj örökké hű frigyessednek, elvroskonodnak 's követődnek. — Feledhetetlen marad előttem a mi együttlétünk, együtt működésünk 's irántami sok szivességed emléke! —

Puky tisztel. Jelentsd kérlek legszivesebb tiszteletemet, üdvözlételemet egész kedves családodnak. Maradok stb.

TELEKI LASZLO

Be jól tennéd ha kevés idő múlva is megvizsgáltnál ismét egy levéllel. Deczember 4.-ikén költ leveledet pár nap múlva elküldendem neked, csak engedd, hogy elébb magam számára leirjam. Ég áldása kísérsen.

- 92.

London, 1859 december 21.

KOSSUTH LAJOS IHÁSZ DÁNIELNEK AZ OLASZ KIRÁLYNÁL
SZÁMÁRA KIESZKÖZLENDŐ KIHALLGATÁSRÓL.

12 Regents Park Terrace.

Kedves Barátom,

Csak igen sietve ennyit:

Kérem a volt Olaszthoni Magyar Sereg individuális névjegyzékéből legyen szíves egyenesen Kiss Miklósnak *minél elébb* megküldeni névjegyzékét azon volt altiszteknék kiket tisztekké előléptettünk, de Magyar Országban *lakásuk kijelölésével*. — Ez lényeges. Megírom K. Miklósnak mit tegyen vele.

Iparkodjon ha lehet alkalmat találni Cavourral találkozni. Emlitse neki legszívesebb tiszteletemet, 's hogy mondhatlan megvizsgált annak tudása, hogy ő megyen a Congressusra. — Így már nem félek a Congressustól. — Emlitse azt is, hogy nagyon vágnék a királynak sok kegyességét a légio iránt személyesen megköszönni 's hogy e végett örömet el mennék Turinba ha tudnám, hogy nem fogom a királyt genierozni, s ha elfogad. — Emlitse azt is, hogy az Osztrák megtörte szavát 's Straff Comaniákba dugja katonáinkat. — Panaszkodtam miatta Párisban.

Mindnyájan igen vágyunk Öntől levelet kapni. Ölelem testvéries szeretettel hű barátja

KOSSUTH